

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 43, 2007, pp. 58--79

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Signe Pildahl, University of Aarhus.

Title "Ethos and the Public" [Etos og offentlighed].

Abstract Since the breakthrough of the newspaper and mass-media The Public has been on the agenda of both philosophy and the social- and media-sciences. The question they discuss is: what works on and inside The Public? In this article Signe Pildal Hansen shows how the rhetorical concept of ethos gives rise to a parallel complex of problems. The aim of the article is to investigate whether the rhetorical concept of ethos could be a productive analytical tool in the hands of a diagnostician, when he tries to trace tendencies in contemporary topics and tastes.

Keywords Rhetoric, ethos, public, publicity, public opinion, journalism, analytics of sociality, diagnosis of contemporary time.

*Signe Pildal Hansen er adjunkt og ph.d. i retorik ved institut for pædagogisk antropologi, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.
E-post: signe@dpu.dk*

Signe Pildal Hansen:

Etos og offentlighed

Siden avisens og dermed massemediernes gennembrud har fænomenet 'offentlighed' påkaldt sig både filosofiens og social- og medievidenskaberens opmærksomhed. Det de diskuterer, er spørgsmålet om, hvad der virker i og på offentligheden, og hvordan medierne spiller ind i den sammenhæng. I denne artikel viser Signe Pildal Hansen, hvordan retorikken med etosbegrebet som omdrejningspunkt rummer en parallel til denne offentlighedsproblematik. Sigtet med artiklen er at undersøge, om man med etos som analytisk optik kan få et greb om fænomenet offentlighed – et analytisk greb, der er anvendeligt, når man med en samtidsdiagnose for øje søger at spore tendenser i tidens temaer og smagspræferencer.

PÅ SAMME MÅDE SOM EN TALER i sin retoriske praksis er underlagt *kairos*, så er en samtidsdiagnostiker på sin vis det også. Også han skal nemlig gribe tiden, og ikke blot tiden som kronologisk fænomen, men som kvalitativt fænomen. Han må fatte dens potentialer og dens konflikter, og han må fremstille sin indsigt i en form, som giver mening i samtiden, på trods af at fremstillingen netop peger på det uerkendte i det kendte. Her spiller retorikken helt selvfølgelig ind. Dels spiller den ind i den praktisk persuasive fremstilling, som skal være et passende svar i den konkrete situation, samtidsdiagnosen skal gøre sig gældende i. Dels spiller den ind som analytisk optik for samtidens sproglige praksisser og værdsættelsen af dem.

Retorikken er da et *sensorium* for en samtidsdiagnostiker. Med dens analytiske kategorier og nærlæsende praksis bliver retorikken nemlig en fintmærkende analy-

tik for forandringer og konflikter, både i samtidens sproglige praksis, og i de måder denne sproglige praksis værdsættes på.¹ Det er denne sidste dimension i retorikkens samtidsdiagnostiske relevans, som er i fokus i det følgende. Her skal det nemlig undersøges om retorikkens etosbegreb på en analytisk frugtbar måde kan kaste lys over fænomenet offentlighed.

Det samtidsdiagnostiske perspektiv som etosbegrebet skal bruges i forhold til her nemlig det socialanalytiske², deler ambition med både filosofiske, sociologiske og tidsånds-analytiske traditioner, der alle ønsker at diagnosticere tiden. En samtidsdiagnose skal åbne for *anderledes veje at gå*; så man ikke blot tager det givne for givet, men muliggør at samtiden kan forholde sig til sig selv og sine konfliktuerende tendenser.³ 'Samtid' skal her forstås som mere end simpel 'nutid'. Samtiden er nemlig enheden af fremtid, fortid og nutid, idet man i en samtidsdiagnose på en og samme gang anskuer samtiden som fortidens fremtid og som en mulig fremtids fortid. Med et sådant dobbeltblik forsøger man at skabe den analytiske distance, som skal til for, at man kan forholde sig til en samtid, man selv er en del af. Og man fokuserer på, hvilke selvfølgeligheder, fixe ideer, praksisser og tendenser, der gør sig gældende i tiden og over tid. Man forsøger kort sagt at spore både forandringer i gentagelsesmønstre over tid og gentagelser i mønstre på tværs af forskellige felter i tiden.

Med sådan en sans for gentagelsesmønstre og forandring, der skærpes gennem blandt andet idéhistoriske og retoriske læsninger, lytter samtidsdiagnostikeren til dét, samtiden for indeværende taler og bekymrer sig om og måderne, den gør det på, og han lytter efter det, den ikke længere taler eller bekymrer sig om. Hvad stilles der ikke længere spørgsmålstejn ved? Hvad fungerer med andre ord som samtidens selvfølgeligheder, fixe ideer og selvfølgelige fremstillingsformer i dens diskurser og selvbeskrivelser? På denne baggrund forsøger diagnostikeren at udlægge samtidens tegn og fatte dem som tendenser, sådan som disse viser sig i praktikker, diskurser og ideer.⁴ Således forsøger diagnostikeren at stille en diagnose af samtiden, det vil sige, at han kommer med et bud på, hvad der er sket, og hvor det – efter alle tegn at dømme – bærer hen.

Hvis man vil kunne sige, at noget gør sig gældende som tendens i samtiden, så

- 1 *I det følgende er fokus på den sproglige praksis, men al tegnsættende og –tagende praksis lader sig principielt analysere i en etosoptik. At sætte og tage tegn er simpelthen at udøve en værdsættende praksis: at danne etos. Det vil fremgå af det følgende.*
- 2 *Socialanalytik er en analytik, der i forlængelse af bl.a. Marx, Nietzsche, Freud og massepsykologien er udviklet gennem de sidste 20 år af den danske filosof og idéhistoriker Lars-Henrik Schmidt primært i bøgerne Viljen til ordene (Århus: Modtryk, 1988), Det sociale selv (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1990), Det socialanalytiske perspektiv (København: DPI, 2000), Smagens analytik (Århus: Modtryk, 1991), Diagnosis I-III (København: DPI, 1999), samt i forskningsprogrammet i Socialanalytisk Samtidsdiagnose ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet (www.dpu.dk/sa).*
- 3 *Samtidsdiagnostik handler grundlæggende og i tråd med diagnosebegrebets medicinske etymologi om at forholde sig på én gang erkendende (-gnosis) og vurderende til sin samtids tegn og tendenser.*
- 4 *Tendenser skal her forstås i den etymologiske betydning af ordet 'tendens', nemlig som de anonyme drivkræfter, viljer eller tilbøjeligheder, der aftegner sig i en samtids forskellige tiltag og praktikker, herunder (værdsættelsen af) sproglig skik og brug.*

må det imidlertid gælde for mere end det enkelte private individ. *Offentligheden* er et sådant mere end privat *sted*, et mere end privat *subjekt* og en mere end privat *tilstand*, hvor tendenser kan vise og udspille sig, og derfor må en samtidsdiagnostik have analytiske kategorier, som kan fatte en sådan offentlighed. En samtidsdiagnose forsøger nemlig at pejle, hvordan det er med det, der gælder for 'alle'; det som gælder i 'alles' rum; det som 'alle' er subjekter for – og som på den ene eller den anden måde medieres.

Ganske vist hører ambitionen om at diagnosticere samtiden den moderne historiske, tidslige verden og ikke antikken og retorikken til.⁵ Ikke desto mindre skal det undersøges her, om ikke et moderne begreb som *offentlighed* ville kunne kvalificeres begrebsligt og konkretiseres analytisk med et blik for retorisk *etos* og *etosdyder*.

To sammenhængende teser skal foldes ud i det følgende. For det første er det tesen, at retorikkens *etos*begreb kan levere analytisk kraft til en samtidsdiagnostik, fordi *etos* på én og samme gang er *forudsætningen* for, at taler og tilhører kan træffe hinanden i den sproglige form, og *resultatet* af dette træf i teksten, hvad enten den er talt eller skrevet, nemlig taleren som han træder i karakter dér. På den måde vidner værdsættelsen af taleren ikke blot om vedkommende, men også om til hvad og hvordan man kan forholde sig på bestemte steder til bestemte tider. Den anden tese er derfor, at samtidsdiagnostikeren kan 'læse' samtiden, på samme måde som den retoriske analytiker kan læse *etos*, nemlig som et spørgsmål om hvordan taler/-offentlighed forholder sig i praksis i konkrete, sprogligt forankrede sociale træf.⁶

Hensigten i denne artikel er *ikke* en gang for alle at afklare og endeligt definere, hvad offentlighed er for en størrelse. Hensigten er at skitsere, hvad det er for en problematik, forskellige offentlighedsforestillinger peger på, og derefter at vise, hvordan en lignende problematik italesættes og tackles i retorikken, nemlig med retorikkens *etos*begreb.⁷ Måske er der nemlig analytisk og diagnostisk kraft at hente dér, når det handler om at få greb om, hvad der er på spil i forholdet mellem medier og offentlighed i samtiden.

Ligesom filosoffer, sociologer, modernitetsteoretikere, medie- og opinionsforskere beskæftiger sig med forholdet mellem medie, offentlighed og den samfundsmæssige sammenhæng, så gør retorikken det også, nemlig med *etos* som det centrale retoriske begreb. Retorikken afsværges imidlertid i første omgang af en af sociologiens og massepsykologiens første offentlighedsteoretikere, Gabriel Tarde, fordi offentlighedsproblematikken tænkes som en specifikt moderne problematik.⁸ Vi skal i det følgende først se på hvorfor, og siden vise at retorikken måske alligevel har noget at sige om denne problematik.

5 Jens Erik Kristensen og Signe Pildal Hansen: Socialanalytisk samtidsdiagnostik - baggrund, ansatser, mellemværender og udeståender. Arbejdsrapport fra Forskningsprogrammet i Socialanalytisk Samtidsdiagnose (København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2006).

6 Når der i det følgende tales om sociale træf (og ikke møder), så er det for at pointere, at et socialt træf ikke blot er et møde, men også en træfning mellem potentielt forskellige måder at forholde sig på.

7 At noget er en problematik betyder ikke nødvendigvis, at det er problematisk. En problematik betegner et kompleks af sammenhænge, som står til diskussion.

8 Tarde, Gabriel: "The Public and the Crowd" i Terry N. Clark (red.): On Communication and Social Influence (The University of Chicago Press, 1969).

Offentlighed som moderne fænomen

'Offentlighed' er et af socialvidenskabernes mest mangetydige og analytisk besværlige begreber. Det er det måske, fordi ordet 'offentlighed' på én og samme gang betegner en *sfære*, som det er svært at afgrænse, nemlig det offentlige rum; et *subjekt*, som det er svært at identificere, nemlig den offentlighed, der bærer den offentlige mening; og en *tilstand* som det er svært at bestemme beskaffenheden af, nemlig 'i det åbne' og for 'alle', uden at vi nøjagtigt ved, hvem disse 'alle' er. Socialvidenskaberne har som sagt traditionelt behandlet spørgsmålet om offentlighed som en specifikt moderne problematik, der har sin oprindelse i de moderne massemedier. Det er nemlig dem, der på én og samme gang kommer til at agere talerør, subjekt og rum for en moderne, anonym offentlighed.

Det er på grund af dette dobbelte fokus dels på den moderne, dels på det anonyme, at retorikken i første omgang afsværges i forbindelse med udforskningen af, hvad en moderne offentlighed er for en størrelse, fordi både taler og tilhører er identificerbare og tilstedeværende i den klassiske retorik. Det er i al fald sådan Gabriel Tarde forklarer retorikkens utilstrækkelighed.

Tarde hævder nemlig at der i antikkens verden ikke fandtes ord for det, som vi forstår ved en moderne 'offentlighed'. Vores offentligheds- og publikumsforståelse er nemlig ifølge Tarde født af massemedierne og den virtualitet, som de forlener det offentlige livs udveksling af informationer og synspunkter med. Med bogtrykkerkunsten, jernbanen og telegrafens ekspanderes "tidligere taleres og prædikanters tilhørerskare"⁹ til et enormt, anonymt, ikke stedsbundet publikum¹⁰. En offentlighed i moderne forstand kunne altså først dannes med bogtrykkerkunsten fra det 15. årh. og først for alvor, da jernbanen og telegrafens ændrede mulighederne for at transportere og distribuere "tanker over afstande"¹¹. Disse teknologier muliggjorde nemlig tilsammen dannelsen af det, som Tarde kalder den moderne form for masse, nemlig 'publikum'. Dette publikum er læsere, der har følelsen af at danne en ny samtidig 'læserskare' på trods af deres spredning over store afstande og på trods af deres indbyrdes anonymitet. Antikkens taler har ganske vist også en skare for sig, nemlig en *tilhørerskare*, men den er kendetegnet ved sit fysiske nærvær. Ifølge Tarde talte og skrev skribenter i antikken ikke til det, vi forstår ved en offentlighed. Det gjorde de ikke, først og fremmest fordi der hverken var aviser eller offentliggørelser af skrevne ting, der kunne cirkulere og danne en sådan anonym læserskare med bevidsthed om at udgøre et 'socialt aggregat' som læsere af samme avis eller bog.

Opkomsten af en moderne massemediebaseret offentlighed har imidlertid vidtrækkende konsekvenser. Det så ikke blot Tarde i 1901, men allerede Kierkegaard i

9 *Ibid.*, side 281.

10 *Ibid.* Ligesom det danske navneord 'offentlighed', så betegner det franske ord 'public' som navneord både 'offentlighed' (i betydningen sfære) og 'publikum', hvor publikum er subjektet for offentligheden og bærer af den offentlige mening. For Tarde er det den sidste betydning, der står i centrum, da hans ærinde i bogen er i et masse teoretisk perspektiv at skelne mellem og modstille 'masse' og 'publikum'. Tardes problem er imidlertid, at forskellene i tilstandsformer til trods, så lader massen sig ikke skelne fuldstændig fra publikum, hvorfor han ender med at definere publikum som "virtuel masse". Publikum forbliver befængt med en art slumrende fare, der kan bryde ud og aktualisere den prekære grænsedragning mellem masse og publikum igen.

11 *Ibid.*, side 279.

1840'erne og Heidegger i 1927.¹² De tre er beslægtet i deres opmærksomhed på det, de identificerer som den moderne offentligheds transformation til et æstetisk og anonymt virkende vilkår for den moderne eksistens.¹³ Hos alle tre er det massemedierne, der forårsager offentlighedens transformation til en moderne, anonym offentlighed, og denne offentlighed virker altså som vilkår for selve den moderne eksistens. Den offentlighed, der således transformeres i det 19. og 20. århundrede, er (idealet om) de klassisk borgerlige offentligheder i det 17. og 18. århundrede. Habermas har i sit klassiske værk om den borgerlige offentligheds forvandling analyseret og fastholdt dette som offentlighedens ideal, nemlig oplyste og ræsonnerende borgere forsamlet som/til publikum.¹⁴ Med de (medie)teknologiske innovationer transformeres en sådan klassisk offentlighed til en moderne anonym offentlighed i det 19. århundrede, og denne transformation registreres hos bl.a. Tarde som offentlighedens forfald og ophævelsen af den prekære grænsedragning mellem (det ræsonnerende) publikum og (den uregerlige) masse. Og det er denne indsigt, der gør Tarde relevant i retorisk henseende, for hvad er det, der virker i og på det moderne massepublikum?

Journalisme

Den nye medierede offentlighed i det 19. århundrede har avisen (le journal) og dermed journalistikken som central aktør. I dynamikken mellem offentlighed og medier virker *journalismen*, der her bruges som betegnelse for det anonyme perspektiv ”for det skete, sete og sagte, de offentlige begivenheders positivt ubevidste regime”¹⁵ I journalismens perspektiv sættes de offentlige dagsordener; hændelser selekteres og ordnes som begivenheder, og den offentlige (ikke nødvendigvis entydige eller konfliktløse) mening artikuleres. Men journalismens perspektiv sættes netop ikke af et konkret identificerbart subjekt. Det sættes i dynamikken mellem medier og offentlighed, hvor ”[j]ournalisten må mime tankeformer, idéer og lidenskaber i sit publikum”¹⁶. I den forstand er det snarere den anonyme offentlighed, der er de aktuelle

12 Søren Kierkegaard: ”En literair Anmeldelse” i Søren Kierkegaards Skrifter, bind 8, Søren Kierkegaard Forskningscenter (København: GADS Forlag, 2004); Martin Heidegger: *Sein und Zeit* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984).

13 Jens Erik Kristensen og Søren Gosvig Olesen: ”Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger”, UNDR, *Nyt nordisk forum* 54, (1988): 34.

14 Jürgen Habermas undersøger offentlighedens strukturforvandling i afhandlingen *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall fra 1962 (på norsk i 1971)*. Det ideal om en borgerlig offentlighed, som Habermas præsenterer der, og hvis forfaldshistorie han undersøger, hentes i (en idealiseret forestilling om) 1700-tallets offentligt ræsonnerende publikum bestående af forsamlede borgere, som på den ene side kunne lade sig oplyse af alment tilgængelige nyheder og på den baggrund diskutere, og som på den anden side igen kunne oplyse og legitimere magten. Da er dette ræsonnerende publikum subjekt for den offentlige mening. Denne borgerlige offentlighed forvandles imidlertid blandt andet i kraft af medierne til en mediemanipuleret, konsumerende publikum.

15 Jens Erik Kristensen og Søren Gosvig Olesen: ”Journalisme”, UNDR, *Nyt nordisk forum* 54, (1988): 24.

16 Kristensen og Gosvig Olesen: ”Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger”: 43.

begivenheders egentlige subjekt, og det var dét, Tarde, Kierkegaard og Heidegger havde et særligt blik for.

Det er Tardes 'masse i 2. potens', Kierkegaards 'publikum' og Heideggers 'das Man', som på den måde sætter rammerne for, hvordan dagsordenen kan sættes, som skaber klimaet for, hvad der kan menes, og som udvikler den æstetiske sans for, hvad der er en passende form.

Det er i denne forstand, den moderne offentlighed hævdes at være et æstetisk og anonymt virkende vilkår for den moderne eksistens. Det er et *æstetisk* vilkår, fordi det i medierne – i første omgang i avisen, og nu også i radio, tv, på film og internet – faktisk har en sanselig materialitet, en materialitet der altså i sig selv fungerer som vilkår, nemlig som et medium der "har magt til at påtvinge de uopmærksomme sine egne forudsætninger"¹⁷. Og det er et *anonymt* vilkår, fordi man ganske vist ofte kan udpege en journalist eller en anden skribent eller taler, en redaktør for eksempel som subjekt for et udsagn, men det perspektiv, som dette udsagn er delagtigt i, er ikke sat af vedkommende. Perspektivet er givet i dynamikken mellem medie og offentlighed.

I dette anonyme perspektiv bliver visse hændelser synlige og kan gøres gældende som begivenheder og komme på den *offentlige dagsorden*, hvor noget gør sig gældende som *offentlig mening* og artikuleres der, og noget gør sig gældende som meningsfuld og *passende form* – i Burkes forstand, nemlig ikke som *ornatus* eller *dispositio*, men som vækkelsen og opfyldelsen af begær.¹⁸

Spørgsmålet om, hvad der virker i og på offentligheden, og hvordan medierne spiller ind i den sammenhæng, er således en udfordring for forskellige filosofiske, sociologiske, kulturanalytiske, (masse)kommunikations- og opinionsorienterede forskningsperspektiver. Hver på deres måde har de ambitioner om at pejle de ubemærkede tendenser i tiden, og de spørger på mange forskellige måder til den offentlige mening, dagsorden og form. (Hvordan) kan for eksempel opinionsundersøgelser antages at sige noget om den offentlige mening som andet en summen af private enkeltmeninger?¹⁹ (Hvordan) kan for eksempel diskursanalyser af partnerskabstanken antages at sige noget om tendenser i tidens dagsorden og måde at tænke og italesætte sig selv på?²⁰ (Hvordan) kan for eksempel kulturanalyser af

17 McLuhan, Marshall: Mennesket og medierne. (København: Gyldendal, 1967), side 27.

18 Burke, Kenneth: Counter-Statement. (University of California Press, 1968), side 124.

19 Begrebet 'den offentlige mening' og beslægtede begreber har ifølge Elisabeth Noelle-Neumann stået til diskussion igennem adskillige århundreder. I det 20. århundredes opinionsundersøgelser (som George Gallup udviklede) søger man at detektere den offentlige mening ved at indsamle endnu-ikke-offentlige meninger, som først i og med opinionsundersøgelsen selv bliver til offentlige ytringer og et offentligt anliggende – men spørgsmålet er da, hvis meninger og hvis anliggende der egentlig er tale om, og hvordan den således artikulerede offentlige mening virker i det offentlige rum. Selv formulerer Noelle-Neumann i et socialpsykologisk perspektiv en teori om "The Spiral of Silence – Public Opinion – Our Social Skin" (Elisabeth Noelle-Neumann: The Spiral of Silence – Public Opinion – Our Social Skin (The University of Chicago Press, 1984).

20 Niels Åkerstrøm Andersen er en af de samfunds- og samtidforskere, som på dansk grund forsøger at detektere sådanne selvfølgeligheders virke i selvfølgeligørende teknologier og organisationsformer, inspireret af blandt andre Michel Foucault og med Niklas Luhmanns systemteori som analytisk optik (Niels Åkerstrøm Andersen: Partnerskabelse. Hans Reitzels Forlag, 2006).

børns medieforbrug og måder at forstå medier på antages at sige noget om tendenser i smagspræferencerne i moderniteten?²¹

Ikke alle de nævnte forskningsmæssige tilgange og perspektiver tænker offentlighed, medier og publikum på samme måde som Tarde, men hvad enten sådanne perspektiver lægger sig i forlængelse af Tardes massepsykologiske offentlighedsforståelse eller ej, så hævdes offentligheden som vilkår for moderne samfundsmæssig eksistens som sagt som en specifikt *moderne* problematik, der er knyttet til massekommunikationsmediernes opkomst²². Sådanne vilkår kendte man som sagt angiveligt ikke i antikken, og derfor havde man ikke, og kunne man end ikke have, et begreb om offentlighed – ifølge Tarde. Vi skal i det følgende se, om ikke retorikken alligevel kunne være en relevant analytik for en samtidsdiagnostik, der har et mellemværende med moderne offentlighed(er).

Taleren som medium og etos som offentligt anliggende

Måske har Gabriel Tarde ret. Måske ville antikkens græker eller romer ikke kunne forstå et moderne begreb om offentlighed. Både hos Platon og hos Aristoteles i hhv. *Staten* og *Politikken* betegner *hoi polloi* de konkret forsamlede mange og ikke vores abstrakte offentlighed. Og dog, måske ville det trods mere end 2000 års afstand og diverse kommunikationsteknologiske innovationer alligevel ikke være helt uoverkommeligt for manden på torvet eller i forsamlingen at forstå et moderne begreb om offentlighed. Ganske vist fandt datidens offentlige mundtlige udvekslinger alt overvejende sted på *agoraen*, i tilstedeværets realitet, men udvekslingernes egentlige, virkningsfulde grund var ikke dét sted, men et andet, et virtuelt sted, nemlig dét grækerne betegnede som *etos*.

Med *taleskriveren* og med retorikken og dens refleksioner over og instruktioner i talens tids- og stedforskudte forberedelse med henblik på dens senere virkningsfuldhed i en forsamling blev taleren *medium*. Dette gav anledning til den retoriske *etos*-kategori, det vil sige refleksioner over talerens troværdighed og hele karakter, som den giver sig til kende i talen, hvor livsførelse og talestil må stemme overens ikke blot med hinanden, men også med sagen og situationen.²³ Ligesom McLuhan i 1964 kunne hævde, at mediet *er* budskabet, så er *etos* i retorikken den tavst virkende appel, der synes på en gang at *forudsætte* og *etablere* en social sammenhæng at tale ud fra og ind i.

Charles Chamberlain viser i et etymologisk studie, hvordan Aristoteles med sit

21 *I antropologien og i cultural studies-traditionen studerer man sådanne meaningmaking processes. Begge disse forskningstraditioner inspirerer medieforskningen. Kirsten Drottners undersøgelse af Disney i Danmark. At vokse op med en global mediegegant er bare ét eksempel (Kirsten Drottners: Disney i Danmark. At vokse op med en global mediegegant (København: Høst & Son, 2003).*

22 *Kristensen og Gosvig Olesen: "Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger", 43.*

23 *For en redegørelse og diskussion af behandlingen af spørgsmålet om retorisk ethos i antikken se Signe Pildal Hansen, "Praktisk originalitet – om ethos som retorisk kategori og originalitet som ethosdyd i gymnasieelevtekster" (Ph.d.-afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet, 2004), kap. 4.*

etosbegreb trækker på hele ordets betydningsindhold, nemlig fra betydningen tilholdssted over sædvane til karakter.²⁴ Fra hos Homer angiveligt at betyde 'det sted hvor dyr sædvanligvis/naturligt holder til/hører til', kommer etos hos Platon, Isokrates og Demostenes til at betegne de særlige træk, der kendetegner folk på bestemte steder. Fra at betegne stedet, betegner det nu menneskene på stedet. Med det ryk flytter etos ind i sjælen. Sjælen bliver tilholdsstedet for de sædvaner, som konstituerer personens karakter, og som er givet af hans opdragelse i og tilhørsforhold til en bestemt *polis* og dens love. Det er disse betydninger, som ifølge Chamberlain alle ligger i Aristoteles' etosbegreb.²⁵

Retorikkens *etos* er altså et offentligt anliggende i den forstand, at den er den konkrete forsamlings virtuelle mødested. Hos Michael J. Hyde bliver etos "... den måde hvorpå sproget bruges til at transformere tid og rum og skabe "tilholdssteder" (*ethos*; pl. *ethea*) hvor mennesker kan drøfte og "sammen vide" (*con-scientia*) sager af interesse. Sådanne tilholdssteder definerer de jorde, de boliger eller væksthuse, hvor en persons etiske og moralske karakter skabes og udvikles".²⁶ I talen skabes altså en virtuel tid og et virtuelt rum: et mødested for taler og tilhører, men skabt i og med talerens *etos*. Dale L. Sullivan sigter til det samme, når han beskriver lejlighedsstaleren, og de karakteristika han bør have, herunder evnen til at skabe væsensenhed (*consubstantiality*) mellem sig og tilhørerne. Han siger om *etos*, at

Hvis vi vender tilbage til etos' etymologiske rødder, der – som vi har set – er "sted" eller "tilholdssted", kan vi bruge termen på en ny måde. Etos er ikke primært en af talerens attributter, end ikke et publikums opfattelse: det er, i

24 Charles Chamberlain: "From 'Haunts' to 'Character': The Meaning of Ethos and Its Relation to Ethics", *Helios* 11 (1984).

25 Ud over at pege på sammenhængen mellem sted og karakter, peger Chamberlain også på, at etos i kraft af (sæd-)vanen besidder en egen rationalitet og forudsigelighed, som er uden for logos' domæne. Og han peger på, at denne træghed, denne forudsigelighed i karakteren ikke blot betyder, at karakteren skal formes tidligt, fordi den, når den først er formet, ikke let lader sig omforme. Det betyder også, at en forløjet etos nok vil kunne snyde andre på kort sigt, men at forstillelsen i længden altid vil afsløre sig.

26 Michael J. Hyde: "Introduction" i *The Ethos of Rhetoric*. (University of South Carolina Press, 2004), side xiii, min oversættelse. Almindeligvis hedder *ethos* i flertal *ethê*, og almindeligvis betyder *ethos* noget i retning af karakter. I Henry George Liddell og Robert Scotts *A Greek-English Lexicon*, som ligger på www.perseus.tufts.edu, oversættes *êthos* imidlertid i første omgang til "... an accustomed place: hence, in pl., haunts or abodes of animals, meta t' êthea kai nomon hippôn Hom. Il. 6.511", derefter til "custom, usage: in pl., manners, customs, Hes. WD 137, ti=Hes. Th. 66, Hdt. 2.30, au=Hdt. 2.35=lr, au=Hdt. 4.106, Thuc. 2.61; tropoi kai êthê Plat. Laws 896c" (her forandrer flertalsformen sig altså til *êthê*), herunder til "disposition, character". Hyde og Chamberlain er ikke alene om at henvise til denne etymologi. Blandt andre Martin Heidegger: Et brev om 'humanismen' (København: Informations Forlag, 2004), side 76-79, Dale L. Sullivan, "The Ethos of the Epideictic Encounter", *Philosophy and Rhetoric*, vol. 26, nr.2 (1993) samt Susan C. Jarrett og Nedra Reynolds: "The Splitting Image: Contemporary Feminisms and the Ethics of *êthos*" i *Ethos, New Essays in Rhetorical and Critical Theory* (Dallas: Southern Methodist University Press, 1994) betoner den etymologiske sammenhæng mellem tilholdssted, sædvane og karakter, ligesom James Baumlin nævner den i sit opslag om *ethos* i *Encyclopedia of Rhetoric* (J. Baumlin "Ethos" i red. Thomas O. Sloane, *Encyclopedia of Rhetoric* (Oxford University Press, 2001)).

stedet, det fælles tilholdssted for begge, det tidløse, væsensenhedslige [consubstantial] rum, som omfatter deltagerne i den epideiktiske udveksling.²⁷

I mere jordnær forstand er etos' karakter af offentligt anliggende en mærkbar omstændighed for den enkelte taler og en stående problematik for retorikken. Talerens virke er simpelthen i det offentlige rum, og uddannelsen eller opdragelsen til taler tager sigte på dette virke.

Hvad enten Platon og Isokrates før Aristoteles eller Cicero og Quintilian efter ham opfatter *etos* som et spørgsmål om (smart) skin eller (sand) skinbarlighed, så forholder de sig alle til forholdet mellem taler, tale og tilhører; nemlig den måde hvorpå taleren under hensyn til situationen stemmer sin tale i forhold til tilhørerne med henblik på, hvordan talen stemmer dem i forhold til ham. Selv når *etos* som hos Aristoteles bestemmes som personen i og med teksten, så bliver 'udfaldet' af denne 'tekst-person' til den konkrete talers omdømme – et omdømme som til stadighed spiller ind på vedkommendes samfundsvirke og taleposition, ligesom hans livspraksis gør det. På denne måde spinder livspraksis og talestil sig sammen i taleren og hans *etos*. Og *etos* spinder sig sammen med samtiden og dens præferencer. Det gør den også i dag i moderne teoretiske forståelser af det retoriske *etos*begreb hos for eksempel Hyde og Sullivan, men også hos andre.

Spørgsmålet er således, hvorvidt et retorisk *etos*begreb kan bidrage til en begrebslig og analytisk skærpelse af blikket på forholdet mellem 'offentlighed' forstået som *sfære* for anliggende, der angår alle; 'offentlighed' forstået som *subjekt* for offentligheden og som bærer af den offentlige mening; og endelig medierne og deres rolle i 'offentliggørelsen'.²⁸

I det følgende skal vi se, hvordan moderne konceptioner af retorikkens *etos* også på én og samme gang betegner det sted, *hvorfra og hvortil* en taler må tale for at skabe et fælles mødested for taler og tilhører, og hvordan *etos* betegner den taler-person, som træder i karakter i det sociale træf mellem taler og tilhører. På den måde er talerens tilblivelse i situationen – hans *etos* – et offentligt anliggende, og taleren og hans tale er en offentliggørelse, en *gøren offentlig*. Det er netop dette træk, der gør retorikkens *etos*begreb relevant for en samtidsdiagnostik.

”Den menneskelige karakters kulturelle klædedragt”²⁹

I leksikonartiklen om *Ethos* i *Encyclopedia of Rhetoric* citerer James Baumlin Roland Barthes for en position, der hævder en postmoderne *etos*. Det gør han i forlængelse af Barthes' ”The Death of the Author” fra 1968. I denne artikel afliver Barthes nemlig *forfatteren* som (borgerlig) ideologisk figur. I stedet sætter han *den moderne skribent*, hvis skrivehandling er ”en performativ [...] i hvilken udsigelsens eneste indhold (dens eneste udsagn) er den handling, hvorved den fremføres...”³⁰ Den

27 Sullivan, ”The Ethos of the Epideictic Encounter”: 127, min oversættelse.

28 På *Turbulens.net* – forum for samfundsrefleksion, 9. udgave, diskuteres spørgsmålet om offentlighedens og forskellige offentligheders nye medieteknologiske vilkår i en række videnskabelige artikler.

29 Baumlin: ”Introduction”, side xxviii, note 5, min oversættelse.

30 Roland Barthes, ”Forfatterens død”, i *Forfatterens død og andre essays* (Gyldendal, 2004), side 179.

moderne skribent er selve denne performative handling. Pointen er imidlertid, at denne performative handling udspiller sig i *læseren*, som udgør det rum, i hvilket ”mangfoldige skrifter fra adskillige kulturer” samles og brydes.³¹ I den bestemmelse af *etos* har Barthes blikket rettet mod litteraturen og den *etos*producerende læsning. Det er denne *postmoderne etos*, Baumlin tilskriver Barthes, men det er også oplysende at se på, hvordan Barthes selv formulerer sig eksplicit om retorikken og om *etos* i den forbindelse. I *Den gamle retorik* fra 1970 har han blikket rettet, ikke mod læseren, men mod taleren eller skribenten, og der forklarer han nærmere sin forståelse af *etos*' funktionsmåde.

Ifølge Roland Barthes er retorikken ”formens ideologi”³², nemlig den ideologi, som forskellige epokers tankeindhold har måttet forme sig efter, hvad enten retorikken har været anerkendt og agtet, udskældt og ringeagtet eller måske bare automatiseret og glemt. I det ”imperium”, det ”frygtindgydende institutionelle system”, som Barthes kalder retorikken, er *etos* ”i egentligste forstand en konnotation”.³³

Som semiolog opererer Barthes med tekst som betydende på to niveauer: objektsprogets niveau, hvor den rent denoterende tekst befinder sig, og mytens niveau, hvor den konnoterende tekst taler.³⁴ Disse to tekstniveauer fungerer på den måde, at tegn i et semiologisk system af første grad på objektsprogets niveau bliver til form i et semiologisk system af anden grad på metasprogets niveau. Så det er ikke det *udsagte*, men *udsagnet* som form i et tegn af 2. grad, der betegner *etos*. Det er i dét, man læser talerens karakter. *Etos* er en slags mer-betydning, vi uvægerligt *også* læser, når vi læser tekster for den betydning, vi måske mener, de ellers har.

Forestillingen om et denotativt og et konnotativt tekstligt niveau hører til tekstens metafysik; til forestillingen om en egentlig og en tillagt betydning, som snylter på den egentlige.³⁵

Det er altså ganske vist på sin vis en nedslående melding, når Roland Barthes

31 *Ibid.*, side 183.

32 Roland Barthes, ”Den gamle retorik.” *Kultur & Klasse. Kritik og Kulturanalyse* 84 (1997): 24.

33 *Ibid.*: 68.

34 I Roland Barthes: *Mytologier* (Gyldendal, 1996) bruger Barthes betegnelsen *metasprog* om det, vi normalt kalder det konnotative niveau. I *Mytologier* udgør tegnet på objektsprogets niveau formen (eller signifiant) i tegnet på mytens/metasprogets niveau, mens objektsprogets tegn hos Hjelmslev udgør indholdet (eller signifié) i tegnet på det metasproglige niveau. Senere i *Éléments de Sémiologie* fra 1964 differentierer Barthes mellem *metasprog* og *konnotationssprog*. Her bliver retorikken form og ideologien indhold på det konnotative niveau, mens *metasproget* henregnes til det denotative niveau, for ganske vist er sproget *metasprogets* objekt (eller indhold), men *også* *metasproget* kan indgå som form i et tegn på det konnotative niveau (Roland Barthes: ”*Éléments de Sémiologie*”, i *L'aventure sémiologique* (Paris: Editions du Seuil, 1986)).

35 Barthes: *Mytologier*. Barthes har selv senere kritiseret en meget skarp sondring mellem *denotation* og *konnotation* og arbejdede i stedet med en *tekstteori*, inden for hvilken det interessante ikke er ideologiernes snyltetilværelse på et egentligt, denotativt sprog, men de muligheder for at erkende nyt og altså opdage radikalt andre måder at tænke på, der opstår i teksten, der hvor sproget spalter sig og betydningen forsvinder (Roland Barthes: *The Pleasure of the Text* (Jonathan Cape, 1976)). I den forbindelse kvalificerer han den moderne litteratur, som kommer til at fungere som alternativ til det, han kalder den klæbrige massekultur. Han opererer stadig med en sondring mellem *fenotekst* og *genotekst*, altså et tekstligt niveau hvor betydningen er fuldt beskrivelig i forhold til et sprogsystem, og et niveau hvor *betydningsspillet* er åbent.

erklærer, at ”forfatteren træder ind i sin egen død, [når] skriften begynder”³⁶; at ”skriften ødelægger enhver stemme, ethvert ophav”, fordi skriften er ”dette sort-hvide rum, hvor al identitet mistes, først og fremmest selve den skrivende krops identitet”, men det er ikke den retoriske *etos*' død. Den er nemlig en mer-betydning, som læsningen også altid producerer. Man kunne kalde det en myte. Det er Myten om Forfatteren, Barthes har aflivet, ikke *etos*, og den *etos*, som Barthes opererer med, skriver sig altså ind i et semiologisk system, hvor *etosdyderne* fungerer som kulturelt satte indholds betydninger i tegn af 2. grad, hvor talen indgår som form. På den måde bliver talen *tegn* på taleren.

Hos Kenneth Burke indskrives *etos* i en socialpsykologisk forståelseshorisont. I *A Rhetoric of Motives* hævder Kenneth Burke retorikkens stilling på felter, som etikens bandlysning af retorikken har overladt enten til etikken selv, til antropologien, psykoanalysen eller til sociologien. Burke (gen)indskrives altså helt fra grunden retorikken ikke blot i det praktiske, samfundsmæssige virke, men i samfundsmæssigheden som sådan, nemlig i disse fire centrale felter. I denne genetablering af retorikken og dens domæner sætter Burke ’identification’ som retorikkens centrale term, ikke for at erstatte ’persuasio’, men fordi *persuasio* ”... involverer kommunikation ved hjælp af tegn på væsensenhed [consubstantiality], *identifikationens* appel”³⁷. Det er talerens lod at tale både *til* og *ud fra* denne væsensenhed for dermed at skabe den nødvendige overbevisende identifikation. I en sådan socialpsykologi forankres retorikkens *etos* hos Kenneth Burke. Pointen er til stadighed *etos*' sociale og samfundsmæssige forankring og virke; dens karakter af forudsat virtuelt mødested at tale ud fra og ind i på én og samme gang.

Det er også pointen hos James og Tita Baumlín, der ligesom Burke er inspireret af psykoanalysen. De kortlægger sindets og retorikkens terræn i ”On the Psychology of the *Pisteis*: Mapping the Terrains of Mind and Rhetoric”³⁸. I denne bestræbelse på at kortlægge såvel sindet som retorikken hævder forfatterne, at de tre aristoteliske bevismidler: *pathos*, *logos*, *etos* i store træk afdækker det samme mentale terræn, som Freud gør i sin teori om id, ego og superego. Ego forholder sig nemlig ifølge Baumlín og Baumlín til *logos*, altså den bevidste, ekspliciterede argumentation. Id forholder sig til *pathos*, og fungerer ud fra et ’pleasure-pain’-princip. Dette er appellen til det ubevidste og irrationelle. Men mens tilhørerne måske nok overmandes af følelser ufrivilligt, så er de dog oftest opmærksomme på eller bevidste om, at de føler. De ved med andre ord, at de reagerer. Det er ikke tilfældet med den etiske appel, som ifølge forfatterne både er ubevidst, umærkelig og udenfor kontrol. Freuds superego forholder sig til *etos*, som da handler om overføring og projektion. I den forståelse er *etos* altså en projektion udløst af taleren, men ’gjort’ af tilhøreren og hans tavse, internaliserede forestillinger om autoritet.³⁹ Ifølge Baumlín og Baum-

36 Barthes, ”Forfatterens død”, side 175.

37 Kenneth Burke: *A Rhetoric of Motives* (University of California Press, 1969), side 62, min oversættelse.

38 J. Baumlín og T. French Baumlín: ”On the Psychology of the *Pisteis*: Mapping the Terrains of Mind and Rhetoric” i *Ethos*, *New Essays in Rhetorical and Critical Theory* (Dallas: Southern Methodist University Press, 1994).

39 *Ibid.*, side 99.

lin er autoriteten vigtig, for *etos* som tillidsskabende faktor er retorikkens grundlag for overbevisning. Det drejer sig først og sidst om tillid. Altså den tillid som tilhørers projektion tillader ham at have til taleren:

Medlemmer af et publikum tror, de "ser" en taler; det de typisk ser, er dele af deres egen personlighed spejlet tilbage til dem. Dog tillader denne projektion dem at fæste lid til taleren, og gør på den måde overbevisningen mulig. *Etos* bliver den grund, der gør overbevisning mulig, snarere end et overbevisende instrument i argumentationen.⁴⁰

Baumlin og Baumlin bruger en jungiansk forståelse af myten som en kollektiv drøm til at forklare, hvordan en tilhørerskare (eller en læserskare for den sags skyld) kan samstemme i deres individuelle projektioner, så samme taler og samme tale kan udløse ens projektioner hos de mange. En sådan myte er for kulturen, hvad drømmen er for individet. Det er altså, fordi vi trækker på de samme myter, at vi som individuelle tilhørere eller læsere producerer samstemmende projektioner, og på den måde bindes individet og det kollektive sammen.⁴¹

Ligesom for Baumlin og Baumlin, så er *etos* også retorikkens grund for Michael J. Hyde. Han definerer – som tidligere omtalt – *etos* som det sprogligt skabte mødested; den virtuelle tid og det virtuelle rum, hvor taler og tilhører kan mødes.⁴² Denne *etos* tænker Hyde med udgangspunkt i Heideggers fænomenologi og Heideggers bemærkning om, at "Etos betyder opholdssted, stedet, hvor man bor. Ordet benævner det åbne område, hvori mennesket bor".⁴³ Det samme udgangspunkt har Hyde, når han sammen Craig R. Smith gentænker "The Public", ikke med udgangspunkt i *etos*, men i *pathé*,⁴⁴ men da Hyde selv understreger, at *etos* bliver til i spillet mellem intellekt og følelser, så peger han også på disse følelsers andel i *etos*, og det er ikke svært at se sammenhængen mellem den måde, Hyde gentænker offentligheden på sammen med Smith, og Hydets måde at forstå *etos* på. I artiklen "Rethinking 'The Public': The Role of Emotions in Being-with-Others" viser de to forfattere, hvordan Aristoteles' gennemgang af følelserne i 2. bog af *Retorikken* kan læses som "en fortolkning af, hvordan følelser hjælper til at strukturere vores fælles eksistentielle tidslighed og rumlighed".⁴⁵ I denne gentænkning af "The Public" bliver det at have og dele følelser ikke blot vejen til gruppetilhørsforhold, altså til skabelsen af 'offentligheder'; det bliver også selve den menneskelige eksistens' sociale forudsætning og omstændighed. På samme måde med *etos*: *etos* er fællesfølelsernes sproglige tilholdssted; det sted som taleren aktualiser i og med talen. Denne tale trækker på både den konkrete, aktuelle og den historiske sociale, politiske og sprog-

40 *Ibid.*, side 100, min oversættelse.

41 Baumlin & Baumlin anfører myten som en fjerde appelform, men de anfører selv, at myten som appelform ligger udenfor Aristoteles' forståelse af *pistis*, selvom han opererer med *fablen* som en art paradigma (Retorik: B, XX, 1-9). Han behandler myten mere udførligt i Poetikken.

42 Hyde: "Introduction".

43 Martin Heidegger: Et brev om 'humanismen' (København: Informations Forlag, 2004), side 76.

44 Michael J. Hyde og Craig R. Schmidt, "Rethinking 'The Public': The Role of Emotions in Being-with-Others", Quarterly Journal of Speech 77 (1991).

45 *Ibid.*: 449. Heidegger laver angiveligt også selv denne markering.

lige kontekst, som talen, og dermed også taleren, altså også hos Hyde skriver sig ind i.

Andre poststrukturalistiske, socialkonstruktivistiske perspektiver henter inspiration til deres udlægninger af retorikkens etosbegreb hos blandt andre Michel Foucault, Roland Barthes, Erving Goffman, Michail Bakhtin og i feministisk teori. Inspirationen hentes altså blandt andet hos en foucaultsk diskursanalytiker med blik for især subjektivering, et goffmansk blik for 'face work', et bakhtinsk blik for talegenrer, og feministisk teori à la Donna Haraway med fokus på socialt konstruerede kategorier som køn og etnicitet og disse kategoriers situations- og kontekstafhængighed, i forhold til hvilke subjektpositioner/subjektiveringsmuligheder der åbner sig for den enkelte. I en sådan tænkning gøres der op med forestillingen om det menneskelige subjekt som en rationel og (selv-)bevidst entitet. Ligesom Roland Barthes afliver man oplysningstidens moderne individ. I stedet opererer man med en forestilling om distribuerede selver, der altid bliver til og forhandles i konkrete situationer; hvor konteksten og diskursen med andre ord medproducerer subjektpositioner/subjektiveringsmuligheder, der åbner sig for den enkelte. Især i den feministiske position bliver denne tænkning politisk, fordi sådan et blik peger på, at det "... der konstituerer et selv i en given kultur er historisk konstrueret".⁴⁶ Det peger med andre ord på, hvad og hvem der kan gøre sig gældende i forskellige sammenhænge: hvilke kategorier der synes at have adgang til at gøre sig gældende, og hvilke som helt 'naturligt' ikke har noget at skulle have sagt – eller som i al fald ikke har en stemme, som kan høres. Derfor handler feministisk inspireret forskning ofte om at destabilisere sådanne kategorier, altså om at åbne for at nye muligheder – og nye subjektpositioner og subjektiveringsmuligheder – kan blive til. Det gør disse forskere vel vidende, at disse nye muligheder uvægerligt også vil være magtfulde og ikke kan legitimeres med henvisning til en naturlov for eksempel.

Uden en overhistorisk instans, der kan legitimere konkrete historiske konstruktioner, bliver anerkendelsen af forskellighed i sig selv en dyd, og *etos* bliver i den konkrete situation "... et kreeret selv fordi, i en postmoderne epistemologi, er selvet altid kreeret, men det insisterer på en etisk forpligtelse til at genkende/anerkende forskelle".⁴⁷ Her er *etos* altså ikke blot en formal kategori, nemlig en formal kategori som forklarer *etos*' karakter af prisme for forskellige historisk, diskursivt, situationelt, kontekstuel indlejrede talegenrer/stemmer/positioner. Her er *etos* også en normativ fordring til måden at administrere sin taleposition på i det retoriske møde, nemlig en fordring om at (aner)kende forskelle. Den samme glidning fra formal kategori til normativ fordring forekommer i Baumlins artikel om *Ethos* i *Encyclopedia of Rhetoric*, som ender med at præsentere et aktuelt bud ikke bare på en adækvat forståelse af *etos*' karakter, virkemåde og funktion, men også på en adækvat administration af sproget og retorikken, hvor sproget ikke blot bruges til at skabe sig selv, men også til at skabe et rum for en selv og andre, hvor vores egen og hin andens verdener kan mødes.⁴⁸

46 Jarrett og Reynolds: "The Splitting Image: Contemporary Feminisms and the Ethics of *ethos*", side 39, min oversættelse.

47 *Ibid.*, side 56.

48 Baumlin "Ethos", side 276.

Altid allerede i det sociale

Hvad enten moderne eller postmoderne, strukturalistiske eller poststrukturalistiske retoriske tænkere indskriver *etos* i den ene eller den anden forståelseshorisont, så er de optagede af forholdet mellem taler, tale og tilhører og den samfundsmæssige sammenhæng, der betinger deres forhold. I den sammenhæng optræder *etos* som det sted, hvorfra og hvortil talehandlingen foregår. *Etos* forstås da som formet af sædvanen, indlejret i en konkret kontekst og skabt i mødet mellem taler og tilhører.

Uanset forklaringshorisont, er det hos alle en helt central pointe i forhold til forståelsen af *etos*, at vi altid allerede er i det sociale. I disse måder at forstå *etos* på går det igen og igen: *Etos* er ligesom den moderne offentlighed ”den grund, der gør overbevisning mulig, snarere end et overbevisende instrument i argumentationen”⁴⁹. Retorikken er ligesom *journalismen* det anonyme perspektiv ”for det skete, sete og sagte, de offentlige begivenheders positivt ubevidste regime”⁵⁰. Retorikken er, som Barthes siger, ”formens ideologi”⁵¹. Den retoriske *etos* gør ideologien synlig; den er ”den menneskelige karakters kulturelle klædedragt”, hævder James Baumlin.⁵² Dens målestok er nemlig det *passende* i situationen: tidens og stedets skik og brug eller *smag* med andre ord. Denne *etos* tilskrives taleren, men som værdsættelse i forhold til kulturelt forankrede *etos*dyder i et konkret socialt træf mellem tale og tilhører, så tilhører den ’ingen’ – præcis som Kierkegaards *publikum*.⁵³ Og præcis som Kierkegaard, Tarde, Heidegger, Habermas, modernitetsteoretikere, opinionsforskere og andre beskæftiger sig med forholdet mellem medie, offentlighed og den konkrete samfundsmæssige sammenhæng, så gør retorikken det som sagt også, nemlig med *etos* som den centrale retoriske kategori. I massekommunikations- og journalismekritikken hævdes det som en specifikt *moderne* problematik knyttet til massekommunikationsmediernes opkomst, at det anonyme publikum og ikke for eksempel journalisten er de aktuelle begivenheders egentlige subjekt, fordi journalisten som sagt må mime tankeformer, idéer og lidenskaber i sit publikum.⁵⁴ Men det er *netop* samme problematik, som fx Aristoteles tager hånd om i sin *Retorik* med 2. bogs fyldige kataloger over følelser og over specifikke grupperes smag og afsmag – kataloger, som skal bevidstgøre taleren om psykologien, smagen og afsmagen i Tardes publikum med henblik på at etablere en passende *etos*.⁵⁵ *Etos* er den grund, hvorpå retorikken virker.

Rüdiger Bubners forklarer det i et socialfilosofisk perspektiv, når han bruger Aristoteles i sin undersøgelse af normer og historie.

I *Geschichtsprozesse und Handlungsnormen. Untersuchungen zur praktischen Philosophie* gør Bubner op med en filosofisk etik, som mener, den kan afklare normers

49 Baumlin og Baumlin: ”On the Psychology of the Pisteis: Mapping the Terrains of Mind and Rhetoric”, side 100, min oversættelse.

50 Kristensen og Gosvig Olesen: ”Journalistik”: 24.

51 Barthes: ”Den gamle retorik”: 24.

52 Baumlin: ”Introduction”, side xxviii, note 5, min oversættelse.

53 Kierkegaard: ”En literair Anmeldelse”.

54 Kristensen og Gosvig Olesen: ”Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger”: 43.

55 Aristoteles: *Retorik*, oversat af Thure Hastrup (København: Museum Tusulanums Forlag, 1991).

gyldighed med henvisning til enten antropologiske konstanter eller naturretligt begreber. I begge tilfælde konfronteres den historiske forandring med en kosmisk ordens overlegenhed. Der tænkes med andre ord ”uden om” de historiske omstændigheder for den praksis, der normeres. Ambitionen med den ahistoriske etik og normlære er at undgå relativismen og dermed begrænsningen af gyldighedsfordringerne, men dermed glemmer man, at området for menneskelig praksis går forud for opstillingen af normer. Normer forudsætter noget ikke-normeret, men normerbart – nemlig menneskelig praksis, der er karakteriseret ved, at fuldførelsen af handlinger altid nødvendigvis bevæger sig i et felt, hvor man også kunne have handlet anderledes – og netop dette forhold: at man kunne have handlet anderledes, er det oprindelige udgangspunkt for enhver normering. Hermed peger Bubner på menneskelige handlingers konkrete karakter: al praksis fuldføres her og nu som en konkret praksis i en bestemt situation under givne omstændigheder, og al menneskelig praksis henviser derfor altid til historiske og konkrete sammenhænge: man kan ikke se bort fra menneskelige handlingers situationelle konkrethed.

Ifølge Bubner er Aristoteles den eneste af traditionens filosoffer, der har tænkt over dette problem. Det ligger nemlig i Aristoteles’ forståelse af *etos*. Alle menneskelige samfund har nemlig

... så vidt vores erindring rækker, [...] dannet *etos*. *Etos*, for hvilket det ældre tyske ord ’Sitte’ er gået af mode, udgør en institution, der forud for al filosofi er frembragt af historiske samfund i form af deres organisation. *Etos* stammer fra de til enhver tid givne livsbetingelser, det er underlagt omstændighedernes vekslen, forandrer sig i nye sociale situationer og bevarer alligevel igen og igen sin evne til at muliggøre kollektiv handle. *Etos* vil vi forstå som de bestemte former for regulering af fælles handle, der er indlevet og videreført gennem opdragelse og tradition, og som bekræftes i den konkrete gøren, der forener alle eller i det mindste det overvejende flertal af handlende. Denne samfundsmæssige institution er hverken bevidst skabt eller sat i værk af ansvarlige instanser. Alligevel udgør den en kulturpræstation uden hvilken samfundsmæssigt samliv med hinanden ville være umulig”.⁵⁶

Etos begrænser vilkårligheden; den afstikker handlingernes meningsfulde baggrundshorisont og mulighedsrum og muliggør som sådan det samfundsmæssige samliv, men den fungerer ikke som overhistorisk, universel lov. Regulariteten er netop historisk og geografisk forankret, men ikke desto mindre virkningsfuld. *Etos* er trægheden i de kulturelle konventioner – også i konventionerne for mere eller mindre passende retoriske ytringer i konkrete, historisk indlejrede situationer, som netop også altid er enestående, men som ikke desto mindre bliver meningsfulde, fordi de bliver opfattet som genkendelige.

56 Rüdiger Bubner: *Geschichtsprozesse und Handlungsnormen. Untersuchungen zur praktischen Philosophie (Frankfurt: Suhrkamp, 1984), side 177-178, min oversættelse.*

Offentligheden som tidens taler?

Når tesen her er, at retorikkens *etos*begreb kan levere analytisk kraft til en samtidsdiagnostik, så er det netop, fordi *etos* som sagt på én gang er *forudsætningen* for, at taler og tilhører kan træffe hinanden i den sproglige form, og fordi *etos* betegner *resultatet* af dette træf i teksten, hvad enten den er talt eller skrevet, nemlig taleren som han træder i karakter dér.

Etos er altså en formal kategori. I og med at den både fatter forudsætningerne for og resultatet af det sprogligt forankrede sociale træf mellem taler og tilhører, så fatter *etos*kategorien det dobbelte forhold, at talen objektiverer taleren, og at det sociale objektiveres i måden at værdsætte taleren på. Når man kan sige at taler og det sociale *objektiveres*, så er det fordi en tale- eller skrivestil er en smagstilkendegivelse, nemlig en tilkendegivelse af, hvordan man omgås, fortærer og fordøjer verden. Denne tanker er ikke fremmed for retorikken, hvor Quintilian jo mener, at livsstilen viser sig i talen og afdækker hjertets hemmeligheder.⁵⁷ Og ligesom Baumlin som sagt potenserer talerens stil og hævder, at ”*etos* gør ideologien synlig; den er den menneskelige karakters klædedragt”⁵⁸, sådan kan man i et samtidsdiagnostisk perspektiv hævde, at *etos* ikke blot er en manifestation af taleren (eller selvet), men også af det sociale. Under alle omstændigheder er det i *stilen* – og altså ikke stilen snævert forstået som ornatus, men forstået i bredeste forstand som måden at forholde sig, fortære og fordøje på – at *etos* læses. Når tilhøreren ikke blot forholder sig til informationen i talen, men uvægerligt og oftest ubevidst også forholder sig til talen som udtryk for talerens karakter, så fungerer stilen som retorikkens ”skjulte overbeviser”.⁵⁹ *Etos*dyderne er da det kulturelle indhold, så at sige. Det er dem, der peger på, hvilke måder det på bestemte steder til bestemte tider forekommer relevant at forholde sig på.

Denne skjulte – ikke eksplicit kommunikerede – virkemåde, der karakteriserer *etos*, kan man ligne med vitsen og dens funktionsmåde, som den forklares af Freud. For at være vits skal vitsen nemlig ikke udlægges. Pointen skal netop ikke formuleres, den skal derimod *realiseres*. Tilhøreren skal realisere vitsens pointe med sin latter, og på den måde samstemme med ham, som fortalte vitsen, men som netop undlod at fortælle pointen. Og de to skal ikke blot samstemme om vitsens pointe, men også om vitsens karakter af vits. På samme måde med *etos*. *Etos* er et uartikuleret betydningsstilbud, der skal realiseres af tilhøreren/læseren.

Etos kommunikeres ikke eksplicit, den transmitteres i og med kommunikationen. Det vil sige, at den umærkeligt gør sig gældende i kommunikationen som samstemtheden om måden at forholde sig på, den samstemthed hvori vi endnu ikke erfarer, at der kan være uenighed om måden at forholde sig på. Vi har endnu ikke erfaret, at det, vi troede var en vits, var ment i fuld alvor. Socialanalytikken bruger betegnelsen *transmission* for at forstå, hvordan denne samstemthed virker.⁶⁰

57 Quintilian, *Institutio Oratoria* (1922), XI.1.30, min oversættelse.

58 Baumlin: ”Introduction”, side xxviii, note 5, min oversættelse.

59 Edward P.J. Corbett og Robert J. Connors: *Classical Rhetoric for the Modern Student* (Oxford University Press, 1999), side 77.

60 *Transmissionskategorien er en arv og en omsætning af Freuds overføringsbegreb. Overføring var Freuds betegnelse for det fænomen, som han erfarede i den analytiske-terapeutiske proces,*

Transmissionen foregår altså i og med kommunikationen og kan ligesom Barthes semiologiske system kun skelnes analytisk. *Etos* transmitteres altså, når der umærkeligt samstemmes om måden at forholde sig på. I denne samstemthed træder taleren i karakter.⁶¹

I retorikken benævner *etos*dyderne den konkrete praksis, som Bubner taler om, når denne praksis angår den sproglige skik og brug. Som regel fungerer denne praksis som sagt 'skjult' og uproblematiseret, men når der ikke samstemmes i den sociale praksis, så markerer disse dyder, hvad der kan opstå konflikt om – og dermed også hvad det i første omgang er, man uden at tænke over det i praksis forholder sig til. Det er nemlig i forhold til dem, at en taler kan synes for lidt eller for meget, passende eller upassende. Det interessante i en samtidsdiagnostisk horisont er, hvorvidt disse dyder stadig gør sig gældende, hvordan de eventuelt gør det, og om der nu er andre dyder i spil.

Tesen er, som antydnet i indledningen, at samtidsdiagnostikeren kan 'læse' samtiden, på samme måde som den retoriske analytiker kan læse *etos*, nemlig som et spørgsmål om hvordan taler/offentlighed forholder sig i praksis i konkrete, sprogligt forankrede sociale træf.

Med etos som optik

I analytisk øjemed er retorikken optik for sine egne frembringelser. I første omgang belærer den (den kommende) taler om omgangen med sproget. I næste omgang fanger den de sproglige former i sit analytiske net. For retorikken er et net af kategorier at fatte skik og brug med. Når man spørger til samtidens fremstillingsformer, forholdsmåder og værdsættelser, så spørger man til skik og brug. Man spørger til "hvordan man normalt opfører sig"⁶². "Hvordan man normalt opfører sig" er den

nemlig at patienten/analysanden kommer til at betragte analytikeren som en reinkarnation "af en vigtig person fra sin barndom og fortid" og derfor ubevidst overfører følelser og reaktioner på ham, som hører den fortidige person til. I socialanalytikkens transmissionsteori kommer overføringen til at gælde ikke kun i den psykoanalytiske klinik, men som socialt vilkår i det hele taget. Her bliver det nemlig et vilkår i og for det sociale selv, at det til stadighed er henvist til – ligesom i overføringen – at erindre, gentage og tilsætte. Pointen i forhold til Freud er ydermere, at dét, der erindres, gentages og tilsættes, ikke har et forbillede. Der er altså ingen freudiansk ur-scene, som organiserer det sociale og det individuelle omsætningsformer, men alligevel gør noget sig gældende. Det der gentages, er sat af historiens tildragelser, som også selv blot er gentagelser, og på den måde findes der ingen egentlig grund, substans eller form. Se Jens Bruun og Signe Pildal Hansen: "Generaliseret overføring: generaliseret klinik?" i Drift (2007).

61 Hvis man vil fatte offentlighedsproblematikken med *ethos* som optik, så må man blandt andet spørge til, hvordan transmissionen, altså samstemtheden, finder sted i og med den medierede kommunikation. En besvarelse af dette spørgsmål kræver imidlertid en selvstændig undersøgelse, som ikke lader sig gøre her. I stedet henvises til ph.d.-afhandlingen *Praktisk Originalitet* (Pildal Hansen, "Praktisk originalitet – om *ethos* som retorisk kategori og originalitet som *ethos*dyd i gymnasielevtekster"), hvor den retoriske *ethos*kategori undersøges i forholdet mellem tekst og læser. En undersøgelse af transmissionsforholdene i den aktuelle konstellation af talte, skrevne, trykte, elektriske og nye digitale medier ville lægge sig i forlængelse af den tankegang.

62 Aristoteles, *Retorik*, 3, VII, 4

normal, i forhold til hvilken man ifølge Aristoteles må opføre sig *passende*. Den 'normal' er *etos*' målestok, men den er netop ikke en artikuleret norm, men en måde at forholde sig på i praksis, der gælder *som regel*. Normalen er altid under indflydelse af den konkrete sammenhæng og aldrig gentagelig i identisk form.

Situationens aldrig identiske egenart og potentiale er da også en gentagen pointe i retorikken – øjeblikket, situationen og mulighedsrummet for den passende respons, *kairos*, formuleres således som retorikkens centrale omdrejningspunkt af Isokrates. I stedet for normfaste forskrifter er det *træfsikkerheden* i forhold til fremtidige situationer og sammenhænge, det handler om at dyrke. Som hos Rüdiger Bubners er *etos* da heller ikke normen. *Etos* er reglen: den uartikulerede horisont inden for hvilken hændelser som regel indtræffer. På den måde er *etos* normens og etikens forudsætning, nemlig den sædvane, den skik og brug, som ligger til grund for normeringen. *Etos* er altså også en emergenskategori. Det vil sige, at *etos* emergerer – eller 'dannes' som Bubner siger – i konkrete sociale træf. *Etos* emergerer, for til trods for at man principielt kan forholde sig på bogstaveligt talt utallige måder, så forholder man sig *i praksis* alligevel på genkendelige *måder* til bestemte tider og på bestemte steder. Og talere med en mere eller mindre heldig *etos* bliver til i en sådan konkret sociale praksis. *Hvilken* karakter der for indeværende og i bestemte konkrete situationer virker passende, er det som sagt *etosdydernes* lod at benævne.

”Der er tre ting, der gør at en taler virker overbevisende; lige så mange grunde er der nemlig, bortset fra de egentlige beviser, til at vi har tiltro til ham. Det er hans klogskab, hans moralske karakter og hans velvilje”⁶³, sådan introducerer Aristoteles sine tre overordnede *etosdyder*: *phronesis* (klogskab), *arête* (moralisk karakter) og *eunoia* (velvilje). Præcis hvordan disse dyder ytrer sig som tekst eller talefænomener, det giver hverken Aristoteles eller andre af de antikke eller moderne retoriske tænkere noget bud på – af gode grunde, for det *passende* (*decorum* (latin), *prépon* (græsk) eller *aptum* (latin)), som de i stedet refererer til, forholder sig som sagt netop til, ”hvordan man normalt opfører sig” i situationer af en bestemt art.

Her træder taleren i karakter, når tilhøreren forholder sig til talen som vidnesbyrd om talerens forhold til viden, sagen og situationen. Når det netop er i forhold til sit forhold til viden, sag og situation, at taleren træder i karakter, så er det, fordi forholdet til *viden* tages som tegn på *klogskab*. Forholdet til *sagen* tages som tegn på talerens *moraliske habitus*, og hans forhold til *situationen*, herunder hans forhold til genren, rolle (*persona*), modtageren osv., tages som tegn på *velvilje*. Han kan for eksempel vide nok så meget og forvalte sin viden klogt, men hvis han mener noget helt forrykt om sagen, eller han for eksempel taler ned til sine tilhørere og på den måde ikke håndterer situationen på en passende måde, så lider hans *etos* skade.

Etos og offentlighed

Et retorisk *etos*begreb kan ikke blot fatte taleren i og med talen, men også afgørende momenter ved en moderne offentlighed, sådan som den er beskrevet indledningsvis. Det kan det, når offentligheder i alle deres mangfoldige og konfliktueren-

63 *Ibid.*, 2, I, 5

de former træder i karakter på samme måde som taleren, nemlig gennem forholdet til viden, sag og situation. Med et retorisk *etosbegreb som optik* angår offentlighed både spørgsmålet om *dagsorden* og *videnshorisont* qua forholdet til viden. Her spørges med andre ord til, hvilke *topoi* der aktuelt slås ned på, og hvilke der potentielt ville kunne aktualiseres? Det angår spørgsmålet om *meningsklima* qua forholdet til sagen, og det angår *formen* qua forholdet til situationen herunder modtageren, rolle (*persona*), mediet, genren.⁶⁴

Man kunne indvende, at opinionsundersøgelser, undersøgelser af dagsordner og deres gennemslagskraft på den politiske scene for eksempel, samt undersøgelser af medierne og deres formsprog allerede laves i vid udstrækning.⁶⁵ I forhold til den indvending er pointen med at bruge en retorisk *etosforståelse som optik* på et u håndterligt fænomen som offentlighed dobbelt. Dels får man med denne optik et samlende greb om forskellige dimensioner i den offentlige *etos*. Dels bliver det muligt at undersøge, hvordan noget slår igennem eller gør sig gældende på forskellige niveauer, nemlig i det (ikke-længere-så-)private, i det semiprivate som for eksempel i uddannelsessystemet, og i forskellige partielle offentligheder. Det bliver simpelthen muligt at differentiere imellem og undersøge forskellige 'offentligheds-niveauer' og felter, og de *personaer* og den *etos*, der gør sig gældende der, med blik for samtidens selvfølgeligheder og dens konfliktuerende tendenser.

Ganske vist er talerens virke på *agoraen* – det er, som Habermas anfører, i *polisfæren* og ikke i *oikos-sfæren*, at de dyder, som Aristoteles opregner i sine kataloger, bekræftes og anerkendes.⁶⁶ Men når offentligheden forvandles, når det offentlige menneske står for fald, når offentligt og privat, profession og person, publikum og masse blander sig og den moderne offentlighed fungerer som "et æstetisk og anonymt virkende vilkår for den moderne eksistens"⁶⁷, så forvandles også måden vi

64 Spørgsmålet om *persona* åbner for en afhandling i sig selv. Her skal blot henvises til Roger D. Cherry, som opererer med en skelnen mellem *ethos* og *persona*. *Ethos* definerer han som retorisk term i forlængelse af Aristoteles som "den virkelige persons selvfremsættelse i teksten/talen", mens *persona* defineres i forlængelse af en romersk dramatisk/litterær tradition som den "rolle", en skrivende påtager sig i teksten (Roger D. Cherry, "Ethos Versus Persona – Self-Representation in Written Discourse", *Written Communication*, vol. 15 nr. 3 (1998): 392-393). Denne distinktion kunne hævdes at være anvendelig i forhold til at adskille rolle fra selvfremsættelse, men forestillingen om, at det er muligt ikke at spille det, Cherry kalder for en rolle, forekommer problematisk. Når denne mulighed må afskrives her, så er det imidlertid ikke, fordi det hævdes, at 'vi altid spiller roller', men fordi det hævdes, at en forestilling om umiddelbarhed (altså også forestillingen om én der bare er og siden påtager sig at være en bestemt (rolle fx)) ikke længere er gangbar. Abonnementet ligger altså i denne sammenhæng hos *ethos*-kategorien, og i den indgår det, som Cherry kalder for 'rolle' eller *persona*, som en del af en irreduktibel smagstilkendegivelse – en tilkendegivelse af forvaltningen af alle håndte valg og omstændigheder, herunder måder at forvalte en bestemt 'stilling' eller 'rolle' på. Rolle, sag, genre, omstændigheder i øvrigt osv. står som forhold at forholde sig til for den skrivende/talende, og dennes forhold til de forhold står dernæst som forhold at forholde sig til for den læsende/lyttende: den læsende læser teksten som udtryk for en skrivende, der forholder sig til disse forhold. I den betydning er 'rolle' eller *persona* en anvendelig kategori i sammenhængen.

65 En række eksempler herpå er nævnt i note 14-16.

66 Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall* (Fremad, 1971), side 2-3.

67 Kristensen og Gosvig Olesen: "Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger": 34.

værdsætter taleren på i begge sfærer – og mere end det: så værdsættes måske andre kvaliteter? Så gør andre etosdyder sig måske gældende?

Til sidst skal det antydes, hvad et blik for etos i samtiden kunne bringe af indsigt.

Originalitet som ny etosdyd

I *The Fall of Public Man* fra 1977 diagnosticerer Richard Sennett samtidens smag for 'manden bag masken', privatpersonen og hans følelser.⁶⁸ I *Talerens troverdighed* sporer Anders Johansen i sine studier af norsk politisk retorik en smagsforskydning i samme retning.⁶⁹ Og så sent som i afhandlingen *Skribenter der skaber sig* fra 2006 analyserer Christine Isager⁷⁰ nogle af de toneangivende (gonzo- og new journalism-) tendenser til selvtematisering i journalistikken – altså i selve den branche og i den sfære, som både for eksempel Sennett og Johansen holder ansvarlig for ikke blot at tilfredsstille, men også at stimulere smagen for *personen* og det, som traditionelt hører til den *private* sfære.

Med *etos* som begrebslig og analytisk optik bliver det som sagt muligt at spore, hvordan sådanne tendenser sætter sig igennem ikke bare i en politisk og en journalistisk offentlighed, men også for eksempel i uddannelsessystemet. I det danske gymnasium gør der sig således en anonym *vilje til originalitet* gældende.⁷¹

Med denne smag for personen og det særlige ved vedkommende, det originale – hvad enten det er eleven i gymnasieteksten, journalisten i artiklen eller tv-udsendelsen, eller det er politikerens – sker der en forskydning i fokus fra forholdet til viden, sag og situation til *omsætningsforholdet* i forhold til viden, sag og situation. En ny etosdyd i 2. potens kommer nemlig til, når det ikke længere er tilstrækkeligt at opføre sig passende, men den passende måde at forholde sig på paradoksalt nok er den *passende originale*. Det vil sige, at den taler eller skribent værdsættes, som forholder sig 'with a twist', således at viden eller genren transformeres, eller så sagen står i et nyt og anderledes lys, så det fremstår som 'the same, but different'. Er det blot genkendeligt som det samme, så er det ikke tegn på originalitet. Og er det ikke genkendeligt overhovedet, så er det tegn på, at man er en original, i ordets mindre positive betydning.

En samtidsdiagnose søger som sagt at spore forandringer i gentagelsesmønstre på *langs* af tiden, samt at spore gentagelser af mønstre på *tværs* af forskellige felter i

68 Denne smag for 'ægthed' og intimitet gør sig i Sennetts optik gældende på bekostning af en offentlig samfundsmæssig scene, hvor man kunne omgås hinanden civiliseret ved hjælp af blandt andet retorikkens kunst. Smagen for personen og det private gør sig med andre ord gældende på bekostning af sagen og det offentlige. Se Richard Sennett: *The Fall of Public Man*, (New York: Knopf, 1977).

69 Anders Johansen: *Talerens troverdighed – tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorik* (Oslo: Universitetsforlaget, 2002).

70 Christine Isager: *Skribenter der skaber sig. Ph.d.-afhandling* (Københavns Universitet, 2006).

71 Pildal Hansen, "Praktisk originalitet – om ethos som retorisk kategori og originalitet som etosdyd i gymnasielevtekster". En vilje til originalitet, som kan artikuleres som det særegne, det ægte (eventuelt det autentiske), det der ikke er en kopi, det oprindelige, og som altså peger mod et origo, og som viser sig i teksten som den originale, det vil sige den transformerende omsætning af viden, sag og situation.

tiden. For indeværende er det altså en fordring til danske gymnasieelever, at de skal *opføre sig* originalt på skrift. Spørgsmålet er, om ikke den samme fordring gør sig gældende for eksempel for politikere, virksomheder, organisationer og for de medier, som før internettet og et eksploderende medieudbud var vant til at sætte dagsordenen for de andre.⁷² Det bliver stadig mere vigtigt at 'brande' sig selv – ikke som før i tiden som for eksempel partiorganer, men som 'brand' simpelthen. Aviser omlægger udgivelsesformat, journalister interviewer hinanden og så videre. I alle disse træk ligger en tendens til selvtematisering, som nok er kendt og næppe kommer bag på nogen. Tendensen gælder præcis *som regel* for *alle*, og som samtidsdiagnostikere må vi opgive at hævde originalitet som en almen norm. Vi må nøjes med at pege på, hvordan både den enkelte og den fælles samfundsmæssige sammenhæng bliver til og værdsættes i den konkrete sprogligt (men også mere generelt den tegnsættende) medierede praksis, og da er det *etos*, vi tager bestik af. ▸

70 Med overgangen til det som Niels Ole Finnemann kalder den femte mediematrix, sker der formentlig også ændringer i mediernes stilling og indflydelse. Overgangen til den femte mediematrix betegner en overgang fra et samfund baseret på tale, skrift, bogtryk og energibaserede medier til en globalt distribueret, elektronisk integreret kommunikativ infrastruktur, hvor både tale, skrift, trykkekunst, energibaserede og digitale medier gør sig gældende i forhold til både "sociale og kulturelle mønstre, kommunikative genrer og til dominante vidensparadigmer" (Niels Ole Finnemann: *Internettet i mediehistorisk perspektiv (Forlaget Samfundslitteratur 2005)*, side 35-38)

Litteratur

- Aristoteles: *Retorik*, oversat af Thure Hastrup. København: Museum Tusulanums Forlag, 1983.
- Barthes, Roland: *Mytologier*. Gyldendal, 1996 [1957].
- Barthes, Roland: "Éléments de Sémiologie", i *L'aventure sémiologique*. Paris: Editions du Seuil, 1985 [1964].
- Barthes, Roland: "Den gamle retorik" i *Kultur & Klasse. Kritik og Kulturanalyse*, nr. 84 (1997), side 21-87 [1970].
- Barthes, Roland: "Forfatterens død" i *Forfatterens død og andre essays*, side 174-183. Gyldendal, 2004 [1968].
- Barthes, Roland: *The Pleasure of the Text*, Jonathan Cape, 1976 [1975].
- Baumlin, J.: "Ethos" i Thomas O. Sloane (red.): *Encyclopedia of Rhetoric*, side 263-277. Oxford University Press, 2001.
- Baumlin, J.: "Introduction" i *Ethos, New Essays in Rhetorical and Critical Theory*, side xi-xxxi. Dallas: Southern Methodist University Press, 1994.
- Baumlin, J. og T. French Baumlin: "On the Psychology of the Pisteis: Mapping the Terrains of Mind and Rhetoric" i *Ethos, New Essays in Rhetorical and Critical Theory*, side 91-112. Dallas: Southern Methodist University Press, 1994.
- Bruun, Jens og Signe Pildal Hansen: "Generaliseret overføring; generaliseret klinik?" i *Drift* (under udgivelse)
- Bubner, Rüdiger: *Geschichtsprozesse und Handlungsnormen. Untersuchungen zur praktischen Philosophie*. Frankfurt: Suhrkamp, 1984.
- Burke, Kenneth: *Counter-Statement*. University of California Press, 1968 [1931].

- Burke, Kenneth: *A Rhetoric of Motives*. University of California Press, 1969 [1950].
- Chamberlain, Charles: "From 'Haunts' to 'Character': The Meaning of Ethos and Its Relation to Ethics" i *Helios* 11 (1984), side 97-108.
- Cherry, Roger D.: "Ethos Versus Persona – Self-Representatio in Written Discourse", I *Written Communication*, vol. 15 nr. 3 (1998), side 384-410.
- Corbett, Edward P.J. og Robert J. Connors: *Classical Rhetoric for the Modern Student*, Oxford University Press, 1999 [1965].
- Drotner, Kirsten: *Disney i Danmark. At vokse op med en global medie gigant*. København: Høst & Søn, 2003.
- Finnemann, Niels Ole: *Internettet i mediehistorisk perspektiv*. Forlaget Samfundslitteratur, 2005.
- Habermas, Jürgen: *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall*. Fremad, 1971 [1962].
- Heidegger, Martin: *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1984 [1927].
- Heidegger, Martin: *Et brev om 'humanismen'* (på dansk ved Søren Gosvig Olesen og Karin Wolgast). København: Informations Forlag, 2004 [1946].
- Hyde, Michael J.: "Introduction" i *The Ethos of Rhetoric*. University of South Carolina Press, 2004.
- Hyde, Michael J. og Craig R. Schmidt: "Rethinking 'The Public': The Role of Emotions in Being-with-Others" i *Quarterly Journal of Speech* 77 (1991), side 446-466.
- Isager, Christine: *Skribenter der skaber sig*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet, 2006.
- Jarrett, Susan C. og Nedra Reynolds: "The Splitting Image: Contemporary Feminisms and the Ethics of éthos" i *Ethos, New Essays in Rhetorical and Critical Theory*, side 37-63. Dallas: Southern Methodist University Press, 1994.
- Johansen, Anders: *Talerens troverdighed – tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget, 2002.
- Kierkegaard, Søren: "En literair Anmeldelse" i *Søren Kierkegaards Skrifter*, bind 8, side 5-106, Søren Kierkegaard Forskningscenter. København: GADS Forlag, 2004 [1846].
- Kristensen, Jens Erik og Søren Gosvig Olesen (1988): "Journalisme" i *UNDR, Nyt nordisk forum*, nr. 54 (1988), side 23-25.
- Kristensen, Jens Erik og Søren Gosvig Olesen: "Offentlighedens anonymitet – journalismekritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger" i *UNDR, Nyt nordisk forum*, 54 (1988), side 34-47.
- Kristensen, Jens Erik og Signe Pildal Hansen: *Socialanalytisk samtidsdiagnostik – baggrund, ansatser, mellemværender og udestående*. Arbejdsrapporter fra Forskningsprogrammet i Socialanalytisk Samtidsdiagnose. København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2006.
- Lidell, Henry George og Robert Scott: *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1940.
- McLuhan, Marshall: *Mennesket og medierne*. København: Gyldendal, 1967 [1964].
- Noelle-Neumann, Elisabeth: *The Spiral of Silence – Public Opinion – Our Social Skin*. The University of Chicago Press, 1984.
- Pildal Hansen, Signe: *Praktisk originalitet – om ethos som retorisk kategori og originalitet som ethosdyd i gymnasieelevtekster*. Ph.d.-afhandling. København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2004.
- Quintilian: *Institutio Oratoria*, i fire bind, oversat af H.E. Butler, Harvard University Press, 1922.
- Schmidt, Lars-Henrik: *Viljen til orden*, Århus: Modtryk, 1988.
- Schmidt, Lars-Henrik: *Det sociale selv*, Århus: Aarhus Universitetsforlag, 1990.
- Schmidt, Lars-Henrik: *Smagens analytik*. Århus: Modtryk, 1991.
- Schmidt, Lars-Henrik: *Det socialanalytiske perspektiv*. København: DPI, 2000 [1992].
- Schmidt, Lars-Henrik: *Diagnosis I-III*, København: DPI, 1999.
- Sennett, Richard: *The Fall of Public Man*, New York: Knopf, 1977.
- Sullivan, Dale L.: "The Ethos of the Epideictic Encounter", i *Philosophy and Rhetoric*, vol. 26, nr.2 (1993), side 113-133.
- Tarde, Gabriel: *L'opinion et la foule*, Paris 1901. Engelsk udgave: "The Public and the Crowd" i *On Communication and Social Influence*, side 277-318, Terry N. Clark (red.), The University of Chicago Press, 1969 [1901].
- Vallentin, Steen: "Den offentlige menings sociologi" i *Dansk Sociologi* 3 (2005)., side 25-44.
- Åkerstrøm Andersen, Niels: *Partnerskabelse*. Hans Reitzels Forlag, 2006.